

Дитя кохання

Мартін Андерсен-Нексе

Новела

Переклад: Ольга Сенюк

Ось вам історія Боліни — "дитя кохання", сама вона вперше спізнала ласку на сімнадцятому році життя: приголубив її в темному кутку за сходами чужий-чужісінький чоловік, що мав намір просто потішитись нею.

Але почнімо з самого початку, що корінням своїм сягає далеко, аж ген до великого небуття. Там повсталала Боліна, звідти її щедро узброєно всіма тими прикметами, без яких, властиво, такі створіння, як вона, навряд чи вибилися б на поверхню життя.

Сама творча потуга природи, що так нещасливо викликала Боліну з сірого небуття до гіркого земного існування на її власну відповідальність, не посідає жадного життєвого тепла. Той величний символ дівчинка мала дістати, коли вступала в життя; однак серце, під яким її ношено й від якого їй належало б успадкувати почуття любові й людяності, було крижане з ляку перед наслідками.

До зачаття Боліни спричинилася гулянка в лісі, розпалена танцями дочка хуторянина й шаноллюбний наймит, а керувало вчинком тверезе наймитове прагнення піднятися до становища господаря. Розрахунок не вдався, тому ще до народження дитини визначено її долю. Станові гордощі були дужчі за сором, і наймита прогнали з хутора. А дочку, після того як не допомогло жадне знахарське зілля, послали до столиці "на курси хатнього господарювання". Либонь, через це й пішли різні чутки, бо не завше буває, що хтось їде з дому...

В селі життя плине так само рівно й тихо, як росте озимина в полі, — Боліна нічого не могла змінити. Жнива наставали як природний наслідок весняної сівби, хрестиком у календарі відзначувано день, коли злучали худобу. Кожного дня щось творилося, але це не збивало хлібороба з пантелику. А як випадало щось несподіване, то, за давнім звичаєм, запрошувано пастора й виношувано його на драбині з хати, щоб він прогнав бузька: той бешкетник, мовляв, надто поспішився.

Боліна нікому не загрожувала своєю появою. Їй було досить свого клопоту: боротися за місце в житті. Коли ж вона — трохи невчасно — пробилася собі дорогу в світ, усе вже так було влаштоване, що з самого початку про неї ніхто не мав знати. За певну суму грошей її взяла до себе родина одного п'яниці кравця, що тільки й жила з таких приймачат. Далі вона вже мала сама дбати про себе.

Мати її хутенько вернулася додому, рум'яна, бадьора й весела, немов нічого й не сталося. По ній годі було щось упізнати, хіба лиш груди стали пишніші. Отже, як щось і було, то вона добре замела за собою сліди. Ніяких таємничих зв'язків із кимось у місті; нічого підозрілого в її поведінці тут; ніде з землі не вистромлювалася дитяча ручка, що засвідчила б проти неї. Виявляється, все те — брехня, наймит просто великий хвалько. Знову ж таки, всяк по-своєму добрий, а чого око не бачило, а вухо не чуло, те й серцю

нічого не каже! До того ж дівчина була єдина спадкоємиця багатого хутора.

А все ж дещо з людського поговору до неї пристало, і вона, хай там як, трохи спала з ціни, так само як спадає з ціни найкращий одяг, коли його бодай раз убирано — хоч би тільки до шлюбу в церкві. Їй дістався вдівець, та ще й без грошей. Але він став господарем на хуторі й подбав, щоб її рум'яні щоки та пишне тіло не зів'яли марно. Вона породила в чесному шлюбі кілька дітей і виховала їх працьовитими та побожними; відгомін далекого дитячого плачу не тривожив її праведних днів і не відганяв уночі сну. Сумління її було спокійне тим спокоем, що його дає напханий гаманець; адже заплачено готівкою за те, щоб розвіяти неславу, хоч не одна, нею будши, кинулася б у мергельну яму.

Боліна й плакала не дуже голосно. Між нею і світом, що до нього вона мала б належати, пролягала прірва. Здавалося, що дитина знала про це від самого свого народження м наперед відмовилася вимагати чогось. Властиво, вона не мала права жити, бо гроші, заплачені за неї, скінчилися протягом першого року; то навіть було нечемно з її боку триматися довше, ніж ставало грошей; названі батьки так і дивилися на це — як на Болініну каверзу, й відповідно її трактували.

Її тримали надголодь або й зовсім голодною, зате часом перегодовували, що було для неї, либонь, найнебезпечніше. Однак Боліна все витримала.

Підростаючи, вона — швидше схожа на обтягнений шкірою кістяк, ніж на живу істоту, — бавила інших приймачат, що їхня доля ні на волосинку не відрізнялася від її власної. Вона бачила, як декотрі з тих бідолах тихо, майже непомітно покидали цей світ, а декотрі чіплялися за життя з незбагненною впертістю. Смерть не здавалася Боліні чимось страшним — її маленькі зведені брати й сестри не дуже мінялися до й після тієї миті, яку названі батьки вважали за вирішальну. Колір шкіри був той самий, тільки легенькі корчі, ледь чутний писк — і кінець.

Сама Боліна домучилась так до чотирнадцяти років, а тоді пішла служити.

Ніхто не звідувався про її батьків чи про їхнє шлюбне посвідчення, навіть пастор, що в нього Боліна перші півроку бавила дітей. Натомість від неї вимагали сили, а надто спритності.

Боліна ж не була ні дужа, ні спритна — кістяк із тоненьких, немов висхлих, кісток, обтягнених шкірою! І кров, що мляво текла в її жилах, була ріденька й синювата, як столичне молоко, та й гріла так само погано, як зібране молоко, змішане з найдешевшою горілкою. В тій рідині бракувало моді, щоб зродити самотійну думку, — її насилу ставало, щоб виконати наказ; через те Боліну всюди швидко відправляли зі служби.

Та поступово дівчина трохи-таки вбралася в тіло; вона була така невибаглива, що прибувала у вазі навіть там, де інші голодували. Однак до правдивої сили було далеко, а на живлення мозку й зовсім не ставало. Обличчя в неї й далі було бліде, аж синє, рухалась вона мов сновида, все випускала з рук і водно товкла посуд. За це їй перепало безліч штурханів, і багато сліз пролила вона через свою незграбність. А сльози тільки ще дужче знесилювали її.

Так "дитя кохання" дожило до шістнадцяти років. Боліні призначили дванадцять крон на місяць, і вона, як уже мовилося, зазнала першої в житті ласки. Приголубив її в темному кутку за сходами один молодик у пальті, з руськими вусами. Боліна потім багато й довго думала про це, але так ні до чого й не додумалась. Вона знала штурхани, ляпаси, але такого з нею ще ніколи не траплялося. Раз по раз вона торкалася своєї щоки, де ще й досі збереглося відчуття теплого, ніжного дотику, і, дивуючись, знову верталася до звичних їй сварок і сліз.

Однак у її душі засвітилося щось нове. Раз на тиждень увечері і кожної другої неділі з четвертої години дня дорогу їй немов осявало сонце, хоч би яка випадала погода. Люди, що їм вона не зробила ніяких послуг, літні чоловіки й зовсім молоді хлопці озивалися до неї, величали її панною попри її вбогий одяг. Крамарчук із крамниці дрібного продажу завше стояв на порозі, як Боліна йшла ввечері вулицею, і казав таке, що дівчині було смішно; поважні панове в циліндрах підходили до неї й просили дозволу провести її, і то якраз у темних місцях, де вона трохи боялася йти сама.

Ось які ласкаві виявилися до неї чоловіки! Навіть господар став трохи привітніший, як господині не було вдома.

Чи то сонце радощів, що світило на неї кожного вільного вечора й пообідній час що другої неділі, чи цілоденний дощ сліз так діяв на неї, чи, може, все разом, — досить того, що Боліна почала товстішати.

Праля порадила їй їсти зелене мило й пити гас, господарі якийсь час дивилися на неї і врешті відпровадили — їм не ставало серця примушувати вагітну дівчину працювати.

Тоді Боліна стала шукати іншого місця, та її не брали; пильно оглядали й хитали головою. Боже, ще зовсім дитина, а вже вискакала собі!.. А сама ще навіть не розвинулась як слід! Одна стара добродійка закликала Боліну до хати й звеліла розповісти, як із нею сталося таке лихо. "Тут, певне, мене залишать", — подумала Боліна. Але стара добродійка, вдовольнивши свою цікавість, відправила її геть.

Праля єдина жаліла Боліну. Властиво, хата в неї була переповнена, бо все її помешкання складалося з кімнатки і мала вона одне ліжко — односпальне. До того ж мадам Расмуссен тримала пожильця задля підмоги в господарстві. Та вона трохи відсунула ліжко від стіни і при біді на ньому можна було лягти вдвох, якщо постелити ледь ширше і якщо кришечку потіснитися. Боліні вона віддала сінник на долівці, що на ньому спала сама, і все владналося. Щовечора Боліна вкладалася спати за параваном з блаженської хустки мадам Расмуссен, почепленої на спинки двох стільців, а Гансен пообіцяв не плювати вночі на підлогу: кімнатка була надто тісна. Але довго так тривати не могло. Гансен став бурчати, хоч платив тільки за харчі, та й мадам Расмуссен намулювала собі до ранку боки об побічницю ліжка. Врешті вона не витримала і згаяла цілий свій робочий день, щоб прилаштувати Боліну в одній родині, де господиня замолоду сама натерпілася, тому жаліла інших, хоч, бог свідок, не з її достатками було жаліти когось. Усе в її хаті було достеменно так, як у названих батьків Боліни, і вона знову пережила своє дитинство, не вдаючись від цього, однак, в сентиментальність.

Місяців зо два прожила там Боліна, пораючи всю роботу, що її добра жінка брала в людей. За те її годували й дозволяли спати на одному ліжку з двома приймачатами.

А одної тривожної ночі Боліна сама зробила свій перший внесок у життя — маленьку недокрівну дівчинку, що важила близько двох кілограмів.

Коли треба було назвати батька, то виявилось, що Боліна його не знала. Добра жінка, що сама не одне зазнала на своєму віку, сердилась і обурювалася: такою вже дурепою вона ніколи не була! Та, правда, це вже як хто собі хоче!

Коли відняти вісім крон від дванадцяти місячних, то, хоч як рахуй, лишається тільки чотири. Проте Боліні було радісно й легко на серці. Вона залишила дитину під ласкавою опікою названих батьків, а сама знову пішла в найми. Немов святковий смолоскип, вступила вона тепер у життя, осяйна й радісна, багата в своїй убогості — в захваті від своєї недокрівної дитини й чотирьох крон. І вона так уміла ними повернути, що їй ставало не тільки на власні потреби, але й на вбрання дитині та на маленькі подарунки названим батькам, щоб ті добре піклувалися про малу.

А пам'ятливе життя твердо й ретельно зробило нове коло, достоту подібне до першого.

Все повторилося — і щоденні злигодні, й поодинокі проблиски сонця, і десь через рік Боліна знову побувала в тій самій родині і пунктуально, мов дрібний крамар, внесла свій другий внесок, такої самої ваги й статі, як і перший. Вона аж сяяла з утіхи, бо цього разу запам'ятала, хто був батько дитини, — один молодий конторник з якоїсь фірми. Непогано, навіть сама добра жінка визнала, що таким знайомством не соромно будь-де похвалитися. Та як дійшлося до діла, то молодика того не пощастило відшукати.

А все ж то був, так би мовити, поступ. І коли вже добра жінка взяла Боліну під свою опіку, то тепер погодилась на чотири крони готівкою, а решту Боліна мала доплачувати натурою від майбутніх своїх господарів. Крім того, Боліна, мавши тепер великий досвід, могла вимагати чотирнадцять крон платні і дві крони залишати на власні потреби.

Боліна вкладалася в ті дві крони, тобто купувала дітям якусь одежину; їй самій нічого не залишалося. Вбрання її зносилось, і вона мерзла дужче, ніж перше, — особливо як плакала. Але не запеклася й ні на кого не нарікала; їй ніколи й на думку не спадало вимагати від життя більшого, ніж воно їй тепер давало.

Навпаки, Боліна безмежно пишалася своїми недокрівними дітьми, що робили неймовірні успіхи, — головним чином у витривалості. І пишалася тим, як вона про них дбала: нікому діти не коштували стільки, як їй, вона ж бо віддавала їм усе, що могла заробити! Найбільше її журило те, що нічого не можна було відкласти ані для дітей, ані на подарунки названим батькам. Бо хоч які ті були добрі, а все ж ця обставина, певна річ, відбивалася на дітях: з ними вже менше панькались, коли Боліна навідувала їх.

Як було домовлено, Боліна відсипала трохи то кави, то цукру, часом приховувала яечко, пів французької булки, шматок м'яса. Але найбільше ощадила на тому, що сама недоїдала. Господиня, що вдоволено відзначала, який поганий у Боліни апетит, не могла збагнути, куди ж усе таки діваються харчі. І якось добачила, що служниця краде.

Боліна вся похолола, як її названо злодійкою. Вже понад тисячу років панівні верстви вправляються вимовляти це слово, і найпростодушніша господиня може сказати його так, що кров захолоне в жилах.

А Боліна до того ж не мала сміливості відповідати на сварку; в глибині її ества ніколи не зроджувалося бунтарського почуття, що з нею поводяться несправедливо, в неї не було рішучості на сліпу відвагу, не було жадної підвалини до самоствердження — надто ріденька текла в ній кров. Боліна тільки зіщулилась і заплакала, як завше, коли на неї звалювалась біда; в її м'язах не додалося снаги. І та сумирність так подіяла, що вона уникла найгірших наслідків; господарі вдовольнилися тим, що просто вигнали її. А до цього Боліна вже звикла.

Так само було і в інших місцях; врешті вона найнялася до одного бухгалтера, що мешкав на четвертому поверсі великого будинку й водночас керував ним.

Їй призначено шістнадцять крон платні, але інших прибутків уже не було. Боліна попала до однієї з тих копенгагенських родин, що мають помешкання з ванною та ватерклозетом, але без комори. Дітей там не було, і в плиті ніколи не палилося. Сніданок — по одній порції — завше їм приносили з ресторану, а чого не доїдали господарі, те віддавалося служниці. Обідали господарі в місті, з приятелями, там, де водночас можна було розважитись. Ідучи, господиня залишала Боліні вудженого оселедця й дві скибки хліба з маслом. Щодня вудженого оселедця й дві скибки хліба з маслом, і на тому самому місці — на краєчку кухонного столу, коло зливальниці, в тарілочці, розмальованій блакитними квітами. Через той незмінний поживок втрачало терпець десь біля десятка служниць на рік.

Проте Боліна не обурювалася. Їй самій вистачило б оселедця й двох скибок хліба, та що нічого іншого не було, то вона, зібравшись перевідати дітей, загорнула все те в папір і простодушно понесла названим батькам. Ті образилися: мовляв, чи не має вона їх за жебраків? Хай іде геть із своїми недоїдками! Спантичена Боліна поплентала додому, на ганку з'їла те, що несла, а тоді заплакала. Таким способом вона підбивала підсумок подіям.

Отже, в себе їй нічим було пожитись, але, будши, властиво, невтомна, вона знайшла собі іншу раду: ходила попід кухонні двері в цілому будинкові й просила недоїдки, а служниці, знаючи, що вона найнялася до господарів, які не тримають харчів, тицяли їй у руки, що мали. Все те йшло названим батькам; вони знову поласкавішали, і Боліні теж усміхнулося сонце: їй самій не треба було багато їжі.

Приповідка каже, що дитина, раз обпікшись, боїться вогню, але не та, що замерзає з холоду. Боліна ладна була танцювати босоніж на жару, так її прибив життєвий мороз. Вона, звісно, не обпеклася промінням, що часом випадково падало на неї, тільки... довелося втретє загостити до тієї доброї родини.

Усе це означало ще чотири крони до колишніх дванадцяти, а вона ж заробляла рівно шістнадцять! Місце за нею збереглося, бо ніхто інший не міг там утриматися: отже, все-таки була якась опора. А вечорами Боліда вибирала на смітнику з попелу, що його висипали інші служниці, шматочки недогорілого коксу й продавала їх вугляреві, і

таким чином завше мала зо дві крони на місяць. Доплата натурою теж побільшала, однак Боліна обходила всі кухні в будинку, забираючи недоїдки, зате помагала служницям у їхній роботі, впоравшись сама. Отже, названі батьки не худли.

Не легко було одягати тих трое диво-дітей. Купити вбрання Боліна не мала грошей, тому заходилась роздягати себе, перешиваючи одну по одній речі з своєї вбогої гардероби, аж поки залишилося тільки те, що на ній, і вона не лишень собі, а й іншим почала здаватися голою.

Тим легше проникало сонячне проміння крізь її тонке вбрання. Безтурботно й радісно, покладаючись на долю, недосвідчена, як і першого разу, пурхала Боліна, де трапиться, впиваючись ласкою чоловіків. Всі були такі добрі до неї, такі привітні, — вона не добачала між ними ніякої різниці. Та ночами, коли вона, уриваючи годинку зі свого сну, шила щось подібне до дитячої сукеньки, то часом згадувала господинь, їхню суворість й здебільшого просто плакала.

Фея, що стояла над колискою в Боліни, наділила її хистом черпати навіть з порожнечі гімни життю; з цього погляду Боліна схожа була на господа бога, що створив світ з нічого і все ж таки вважає його за вельми гарний. Тільки тому, що вона ніколи не докопувалася до дна! Її життя було немов щоденна пригода, кожен клаптик перкалю завбільшки з долоню, що його інші викидали на смітник, виростав у неї в найкращу дитячу сукеньку.

Аж ось Боліну заарештували. В однієї родини на поверх нижче пропала після вечірки з гістьми срібна ложка, а Боліна допомагала там служницям мити посуд за недоїдки. Хто ж бо, крім неї, міг узяти ложку? Адже всі знали, в якій вона скруті.

Ложка знайшлася, тож арешт виявився безпідставним, але він мав свої наслідки. Боліна все ж таки попала до в'язниці. В її комірчині знайшли безліч краденого. Чотирьох господинь з будинку викликали до суду впізнавати свої речі.

Вся здобич гамузом лежала на столі: клапти перкалю, клинці й смужки баї, шматочки стрічок, дірява білизна. Слідчий ласо поглядав на ту купу: вона була нічого не варта, але саме через свою безвартісність втілювала в собі ідею вищого правосуддя, що не ставить дріб'язкових питань, скільки все те коштує, а ревно береже сам принцип справедливості. Тут не йшлося про особу: Боліна не доскочила більшої б уваги в своїй справі, якби навіть була королева злодіїв.

Адже купа на столі — то ще не все. Викрито її непутяще життя — і її крадіжки! Кожне яйце, кожную зернину кави, кожную грудку цукру простежено на шляху від комори тих господарів, де Боліна служила, до житла названих батьків. Усе те вже минулося, оскільки нинішні Болініні господарі не тримали вдома харчів, так би мовити, перейшло до історії. Тепер лишень треба було довести, що, Боліна зовсім не змінилася, тільки змушена зовнішніми обставинами перекинутися на іншу галузь крадіжки.

— Ви впізнаєте це? — спитав слідчий, подаючи щось Болініній господині.

То була стара, дірява одамашкова серветка, що в Болініному світі знову зажила слави й шани як пелюшка. Господиня її впізнала, серветка зникла саме тоді, як вона збиралася її викинути. Вона вже хотіла про це сказати, та враз їй учувся своєрідний дух

малої дитини з тієї випраної ганчірки, і вона збентежилась. Адже перед нею стояла служниця, повз яку вона місяцями проходила по багато разів на день, якій холодно й байдуже віддавала накази, немов то була машина, а вона ж — нещасне, затуркане створіння, що гнеться під непосильним тягарем життя, така сама, як усі люди, з їхніми невеличкими забороненими радощами й материнськими турботами. Авжеж, із материнськими турботами!

— Знак мій, — тихо відповіла господиня й поклала серветку назад, — але я викинула її на смітник.

Слідчий усміхнувся: мовляв, він розуміє такий вияв гуманності, але не схвалює його.

— А це? — спитав він далі, витягаючи з купи дитячу сукеньку, колись пошиту з дорогого краму, але тепер уже латану-перелатану. — Це впізнаєте?

Господиня аж затремтіла, так розгнівалась. Бо то була сукенька, в якій хрестили маленьку Клару; вона багато років берегла її як пам'ятку по єдиній своїй дитині, що її забрала смерть. Ні, вона не збирається більше шкодувати жінку, що так боляче зачепила її материнське почуття!

— Так, — мовила господиня, обурено випростуючись, і скинула оком на Боліну.

Боліна стояла, простягаючи тремтячі руки, її неспокійний погляд бачив тільки одне — він чіплявся за ту дитячу сукеньку, що її хотіли відняти в неї, стежив за кожним порухом господині.

— Це сукенька маленької Едіт, — схлипнула служниця. — Це її святкове вбрання.

Для того, хто розумів материнське почуття, то було жахливе видовисько, і господиня офірувала свою мертву дитину задля Боліниної живої Едіт.

— Так, — сказала вона глухо, — я сама віддала їй ту сукеньку. Та й майже все решту.

Слідчий був невдоволений. А Боліна вибухнула плачем. Стояла й плакала, не втираючи сліз. Вони котилися по її худих щоках, по запалих грудях, аж на занадто плодюче лоно.

Слідчий простежив за ними, і погляд його злагіднів.

На хвилю йому аж стало млосно від того незбагненного героїзму, він ніби заглянув у таємницю вічності. Та потім справедливість перемогла, він обернувся до писаря, що складав протокол а, й мовив:

— Допишіть до примітки за трьох дітей, що звинувачувана знову при надії.

Боліну не виправдали, хоч як боронила її господиня, — і то було щастя для неї. Бо з нею вийшло те, що з кожною казковою попелюшкою, — треба було спізнати найгірше лихо, щоб з'явився принц і звільнив її від усього безголов'я.

Тільки-но Боліна вийшла з в'язниці, то зараз-таки поспішила в один із завулків Неребро побачити своїх дітей. Кара не зробила її нещасливішою, ніж вона була перше, лиш розширила для неї світ незрозумілого. Її ж бо покарано за єдину правдиву вартість у житті — за любов до своїх дітей!

Але вона й далі любила їх і ні до кого не відчувала зненависті. Тільки поспішала,

гнана тупим страхом: що сталося з її дітками за ті місяці, поки вона сиділа у в'язниці?

У завулку вона зустріла дурного Карла, що, як звикле, стояв, притулившись лобом до стіни, серед гурту хлопчаків, що дражнили його. Але названих батьків Боліна не знайшла, і ніхто не міг сказати, куди вони перебралися. Сусіди знали тільки, що одне з Болініних дітей померло, ще як ті жили в завулку, а як там далі — Господь святий знає.

— Звернись до поліції, — порадили вони.

Однак Боліна не пішла до поліції: щоб її знову Скарали за те, що вона любить своїх дітей? Провадити далі пошуки їй навіть на думку не спало. Надто добре вона знала, що стається з приймачатами, як за них перестають платити.

Важка, ступіла, не тямлячи себе з горя, Боліна поплентала назад. Вона не знала, що має вдіяти з собою. Її годі було назвати зманіженою, але тепер вона не бачила, для чого їй жити далі.

І враз колесо долі повернулося, й Боліна зустріла свого принца — Петера Франсена, на прізвисько "Рох-Рох".

Він також тинявся, вишукуючи собі місця, де б прилаштуватися спати просто неба. Надворі було парко, як перед бурею, і Рох-Рох нудьгував: бувало, що самота надто долягала йому, і тоді він тужив за домашнім захистком.

— Та й парко ж нині, — сказав він, минаючи Боліну.

Боліна позирнула на нього, він їй сподобався, і вона відповіла:

— Еге ж, парко.

І цим, власне, було сказане все.

Так Боліна знайшла чоловіка, щоб обшивати та облатувати його, і стала господинею однокімнатного помешкання на Неребро. А що вона багато чого побачила в житті, то захотіла допомагати іншим. І взялася до єдиного ремесла, яке сама добре знала, — до виховання приймачат.

Але на цьому історія кінчається, і починається вже друга — про щастя, що зродилося з попелу, як птиця фенікс.

Боліна добре втямила, що світ складається із нужденних дітей-приймачат і гладких названих батьків, то чого ж їй було сумніватися? Лінощі Рох-Рох також допомогли їй зважитись. Тепер вона показна жінка, що сама всього зазнала в житті й навчилася спритно водити за ніс поліцію. З її допомогою маленькі нужденні приймачата стають янголятами незгірше, як і з будь-чєю іншою: вони якраз готові залишити цей світ, коли скінчаться заплачені за них гроші. Боліна починає гладшати, а це свідчить, що вона осягла секрет життя й своїм способом хоче з нього скористатися.